

Živa Humer

»Najboljše, da me imate kar pod očeta«

Izkušnje gejevskih očetov pri uresničevanju starševskih pravic in skrbi za otroke

V kontekstu vključenega očetovstva so predstavljene starševske zgodbe in izkušnje gejevskih očetov pri skrbi za otroke. Na podlagi analize štirih intervjujev z gejevskimi očeti so prikazane njihove izkušnje pri uresničevanju očetovstva in očetovanja, pri skrbi, negi in vzgoji otrok ter uresničevanju starševskih pravic, ki pokažejo neenakosti in diskriminacije, ki jih ti očetje doživljajo. Naracije gejevskih očetov o skrbstvenih praksah za otroke kažejo na starševstvo in skrb za otroke kot ključno identitetno točko v njihovem življenju. Gejevski očetje s primarno starševsko vlogo in vključenostjo v otrokovo življenje ter skrbstvenimi praksami za otroke razširjajo vključeno očetovstvo in sooblikujejo model skrbnih moškosti, opredeljenih z intimnostjo, skrbjo za drugega, odnosi in vzajemnostjo.

Ključne besede: očetovstvo, skrbne moškosti, geji, družine, diskriminacija.

Dr. Živa Humer je sociologinja in raziskovalka na Mirovnem inštitutu v Ljubljani. Ukvarja se s temi, povezanimi s spoli, politikami in skrbstvenim delom. Kontakt: ziva.humer@mirovni-institut.si.

Experiences of gay fathers with implementing their parental rights and child care

In the context of involved fatherhood, we focus in this article on parental stories and experiences of gay fathers in caring for children. Based on an analysis of four interviews with gay fathers, their experiences of fatherhood and fathering, child care, and parenting rights are presented, which show the inequalities and discrimination they're faced with. Gay fathers' narratives of care practices point to parenting and childcare practices as a key identity point in their lives. Through primary parenting, involvement in the child's life and childcare practices, gay fathers are expanding involved fatherhood and co-create a model of caring masculinities based on intimacy, care practices, relationships and reciprocity.

Keywords: fatherhood, caring masculinities, gays, families, discrimination.

Živa Humer, PhD, is a sociologist and researcher at the Peace Institute in Ljubljana. Her research interests include gender, politics and care work. Contact: ziva.humer@mirovni-institut.si.

Uvod

Naslovni citat je odgovor enega izmed gejevskih očetov¹ na vprašanje, kateri poklic opravlja, in nakazuje na razumevanje skrbi za otroke kot dela, pri tem pa skrbstveno delo enači s plačano zaposlitvijo.

Skrb kot delo so že v sedemdesetih letih 20. stoletja opredelile feministične avtorice (Oakley, 1980; Hochschild, 1995; Leira in Saraceno, 2004) in problematizirale neplačano skrbstveno delo v zasebni sferi, ki ga večinoma opravljajo ženske, in ga prepoznale kot ključni vzvod neenakosti spolov v družbi. V kontekstu kritičnih študij moškosti se je tematizacija skrbi omejila predvsem na preučevanje novega očetovstva in skrbstvenih praks očetov (van Dongen, Frinking in Jacobs, 1995; Segal, 1997; Marks in Palkovitz, 2004; Brannen in Nilsen, 2006).

1 Članek temelji na izsledkih kvalitativne študije z gejevskimi očeti in fokusom na gejevskih družinah v Sloveniji. Z natančnim poimenovanjem želim zgolj poudariti, da se v članku osredotočam na neheteroseksualne starše, konkretno gejevske očete, ki se identificirajo kot moški.

V zadnjih desetletjih številne študije potrjujejo spremembe na področju družin, med katerimi je pluralizacija družinskih oblik in partnerskih zvez, družinskega življenja ter starševstva, zlasti očetovstva in očetovanja² (van Dongen, Frinking in Jacobs, 1995; Hobson, 2000; Brannen in Nilsen, 2006; Kaufman, 2013). Očetje so navzoči v porodnih sobah, koristijo očetovski, starševski dopust in nego za bolnega otroka ter aktivno sodelujejo pri vzgoji in skrbi za otroke. So heterogena skupina moških z različnimi skrbstvenimi izkušnjami, ki obsega biološke, socialne očete, rejnike, posvojitelje, očete s skrbništvom za otroke, očete v družinah istospolnih partnerskih zvez ipd. Znanilce novega, tako imenovanega vključenega očetovstva³ potrjujejo večinoma raziskave z očeti srednjega razreda v heteroseksualnih zvezah v zahodnih in skandinavskih državah (Hanlon, 2012; Scambor, Hrženjak, Bergmann in Holter, 2015), gejevski očetje pa ostajajo spregledana in nevidna skupina očetov.

V kontekstu vključenega očetovstva se v tem članku osredotočam na starševske zgodbe in izkušnje gejevskih očetov pri skrbi za otroke v Sloveniji. Izhajam iz razumevanja enakosti kot temelja sodobnih družb in skrbi kot univerzalne prakse življenja, ki zadeva nas vse, v tem članku pa predstavljam izkušnje gejevskih očetov pri uresničevanju očetovstva in očetovanja, pri skrbi, negi in vzgoji otrok ter starševskih pravic. Kakšne ovire so doživljali na poti do starševstva? Kakšne so izkušnje gejevskih očetov z institucijami, kot so centri za socialno delo in sodišča? Kako dojemajo starševsko vlogo in skrbstveno delo, ki ga družba še vedno dojema kot primarno žensko delo?

Spremembe v smeri vključenega očetovstva avtorji in avtorice v študijah spolov in kritičnih študijah moškosti pojasnjujejo v kontekstu širših sprememb moškosti, zlasti s konceptom skrbnih moškosti, utemeljenem na skrbstvenih vlogah in praksah moških, ki pomenijo odklik od hegemonie moškosti⁴ in modela glavnega hranitelja družine (Hanlon, 2012; Scambor idr., 2014; Elliott, 2015). Koncept skrbnih moškosti temelji na vrednotah medsebojne odvisnosti, odgovornosti, senzibilnosti, zadovoljevanja potreb po skrbi (zase in za druge), ki izhajajo iz feministične etike skrbi.

Skrbne moškosti po Elliott (2015) obsegajo tri ključne dimenzije: zavračanje dominacije, vrednotenje pozitivnih čustev, skrbstvenega dela in odnosov ter preoblikovanje tradicionalnih vrednot moškosti (npr. moški kot glava družine) v odnose, vzajemne in na skrb usmerjene vrednote. Skrbstveno delo, ki

² Očetovanje vključuje skrbstvene prakse in odnose, nekaj, kar lahko opredelimo kot udeležanje očetovstva. To pa se nanaša na identiteto in se oblikuje v institucionalnem okviru in zakonodaji (npr. zakonodaji na področju zakonske zveze, partnerske zveze, skrbništva za otroka) ter politiki držav blaginje, ki določajo razmerja med delavcem in staršem (Hobson in Morgan, 2002).

³ Koncept novega, vključenega očetovstva je tematiziran v številnih družboslovnih delih (npr. Coltrane, 1996; Marsiglio, Amato, Day in Lamb, 2000; Eydal in Rostgaard, 2015).

⁴ Connell (2012, str. 119–124) moško dominacijo utemelji s hegemono moškostjo kot idealom moškosti, ki so jim druge moškosti in ženskosti podrejene. Pri tem razlikuje med hegemono, podrejeno, soudeleženo in marginalizirano moškostjo. Norme, kakšni naj bi moški bili, se skladajo s hegemono moškostjo, ki marginalizira vse ženske in tiste moške, ki ne dosejajo norm hegemonie moškosti. Homoseksualne moškosti umesti »na dno spolne hierarhije moških« kot podrejene moškosti; to se kaže v izključevanju, sovražnem govoru, pravnem nasilju, pouličnem nasilju, diskriminaciji ter izključevanju gejevskih moških na področju zakonodaje (npr. neenakosti pri pravicah glede starševstva) (ibid.).

ga večinoma opravljajo ženske, predpostavlja medsebojno odvisnost, sočutje, senzibilnost, je v nasprotju z imperativi hegemonne moškosti. Skrb za otroke je v sodobnih družbah še vedno zaznana primarno kot domena žensk oziroma mater, zlasti v najzgodnejšem obdobju po rojstvu otroka. Vključevanje moških v vzgojo, skrb in nego otrok – to spodbujajo politike očetovskih in starševskih dopustov – prinaša individualna spoznanja in skrbstvene izkušnje na identitetni ravni, ter širše, družbeno prepoznavanje skrbstvenih vlog in praks, ki niso povezane samo s skrbstveno vlogo žensk.

Na primeru kvalitativne študije, ki je potekala v okviru temeljnega projekta *Moškosti, enakost, skrbstvene prakse (MESP)*,⁵ se v članku osredotočam na intervjuje z gejevskimi očeti. Pri tem pokažem, da moškosti delujejo vzajemno z osebnimi okoliščinami spolne identitete, to pa trči ob institucionalne regulacije starševstva v politikah, ki omejujejo in legitimirajo očetovstvo in skrbstvene prakse očetov. Neenakosti in diskriminatorne prakse se pri gejevskih očetih, kot pokažem na podlagi kvalitativne študije individualnih intervjujev, kažejo na določen način. Zdi se, da višji socialno-ekonomski položaj gejevskih očetov, ki so sodelovali v študiji, uravnava moč družbenih stigmatizacij in diskriminatornih praks, kot so zakonske omejitve glede starševstva. Naracije in izkušnje gejevskih očetov omogočajo vpogled v skrbstvene prakse marginalizirane skupine moških, ki razširjajo pojmovanje vključenega očetovstva na različne družbene skupine moških – očetov. Hkrati pa pokažem, da naracije gejevskih očetov s skrbstvenimi praksami za otroke in izkušnjami očetovstva sooblikujejo model skrbnih moškosti in ne nazadnje dopolnjujejo študije družin. Namen članka je z obravnavanjem vključenega očetovstva in problematizacijo skrbstvenih vlog v kontekstu starševstva in družinske politike prispevati znanje na področju socialnega dela.

V prvem delu članka predstavim teoretski okvir feminističnih razprav o skrbstvenem delu in očetovstvu, skrbstvenih praksah moških in študij o očetovstvu, potem pa krajši pregled LGBT študij o očetovstvu in očetovanju gejev. Nato predstavim metodologijo in analizo intervjujev z gejevskimi očeti, s ključnimi poudarki na sistemski diskriminaciji gejevskih očetov, različne poti do starševstva in skrbstvene prakse kot osrednje identitetne pozicije intervjuvanih očetov. V analizi opozorim na specifične situacije podrejenih moškosti (gejevski očetje) v razmerju do hegemonne moškosti (heteroseksualni, srednjega, premožnega razreda) in na strukturne neenakosti, ki jim je podvržena intervjuvana skupina moških.

Teoretski okvir: skrbstveno delo, očetovstvo in gejevski očetje

Med ključnimi prispevki feministične teorije je tematizacija neplačanega skrbstvenega dela, skrbstvenih odnosov, problematizacija »dela iz ljubezni«, komodifikacije skrbi in vprašanj družbene reprodukcije ter razmerij med pla-

⁵ Temeljni projekt *Moškosti, skrbstvene prakse, enakosti (MESP)* (J6-8253) je financiral ARRS od leta 2017 do 2020 in koordiniral Mirovni inštitut v sodelovanju s Fakulteto za socialno delo Univerze v Ljubljani.

čanin in neplačanim skrbstvenim delom v kontekstu državljanstva, procesov globalizacije in migracij (Oakley, 1980, 2000; Hochschild, 1995; Williams, 2001, 2008; Leira in Saraceno, 2004; Tronto, 2008). Skrb je opredeljena kot spolno določena praksa, ki determinira osrednji del konceptov ženskosti in je najpomembnejše vodilo spolne delitve dela v družbah, po kateri večino plačanega in neplačanega skrbstvenega dela opravijo ženske (Bubeck, 1995). V zdaj že klasičnem sociološkem delu *Druga izmena* je Arlie Hochschild v devetdesetih letih zapisala, da so ženske v 20. stoletju v prizadevanjih za enakost v javni sferi, izobraževanju, politiki, na trgu dela naredile pomembne korake, pri moških pa se ni zgodila transformacija vlog in delovanja v zasebnih življenjih, vsaj ne sočasno. Ženske so torej množično vstopile v javno sfero, prevzele »prvo« in »drugo« izmeno, emancipiranje moških, v okviru katerega razumemo skrbne moškosti, pa je veliko počasnejše.

Psihoanalitični pristop (Chodorow, 1978) v feminističnih razpravah o očetovstvu s konca sedemdesetih let zagovarja, da bi enako intenziven angažma moških pri skrbi za otroke v primerjavi z ženskami omogočil transformacijo starševanja in starševskih vlog, ki ne bi bile odvisne samo od skrbstvene vloge mater. Že feministična dela v osemdesetih letih so potrjevala pozitivne vplive večjega vključevanja moških v skrb, vzgojo in nego otrok na otrokov razvoj, na ženske in moške (Lamb, 1981; Okin, 1989). V kontekstu kritičnih študij moškosti v analizah moškega angažmaja pri skrbi za otroke Holter (2007) omenja pozitivne vplive na moške, na primer, pri kakovosti življenja in zdravja, pri odnosih z otroki in s partnerkami/partnerji ter zmanjšanju možnosti za konflikte in nasilje.

Študije o očetovstvu v zadnjih desetletjih ugotavljajo trende v smeri transformacije in pluralizacije očetovstva (Pleck, 1993; Brandth in Kvande, 1998; Hobson, 2002; Marks in Palkovitz, 2004). Prevladujeta dve ključni ugotovitvi: sodobni očetje preživijo z otroki več časa v primerjavi s prejšnjo generacijo moških, vendar pa v primerjavi z materami še vedno preživijo nesorazmerno manj časa z otroki (Dermott, 2008).

Obrat od očetovske avtoritete, utemeljene v modelu hranitelja družine v moderni, k vključenim očetom v pozni moderni, zaznamuje predvsem obrat k senzibilizaciji očetovskih praks, ki presega samo finančno zagotavljanje preskrbljenosti družine (Hochschild, 1995). Model jedrne družine heteroseksualnih staršev, z moškim hraniteljem in žensko skrbnico, temelji na ekonomskih razmerjih moči in odvisnosti žensk od moških. Hraniteljski model, ki je deloval predvsem kot norma in se je vzpostavil v petdesetih letih 20. stoletja, v zahodnih družbah nikoli ni povsem zaživel, saj je bil dosegljiv le redkim družinam (Hobson in Morgan, 2002), v vzhodnih socialističnih družbah pa je prevladoval model dveh odraslih zaposlenih.

Reprezentacije očetovstva kot skrbnih, vključenih očetov nakazujejo transformacijo očetovstva in rahljanje okov hegemonie moškosti. Holter (2007) je trend vključenega očetovstva tematiziral z dvema modeloma moškosti. Prvi temelji na novih, odnosnih moškostih, ki se udejanjajo v partnerskem odnosu, skrbstvenih praksah za otroke, drugi pa opredeli tradicionalne moškosti, ki so povezane s plačano zaposlitvijo in kariero. Trenja med obema modeloma

moškosti se pojavljajo predvsem pri mlajših moških, ko postanejo očetje in si želijo več časa nameniti skrbi za otroke, saj to trči ob tradicionalne, organizacijske kulture plačanega dela. Vključeni očetje doživljajo nasprotujoči si družbeni pričakovanji, da bodo po eni strani dobri, skrbni očetje, po drugi strani pa »idealni delavci brez skrbstvenih obveznosti« in hranitelji družine (Kaufman, 2013).

Pluralizacija se na področju očetovstva poleg vključenih očetov reprezentira tudi v odsotnosti očetov predvsem kot legitimne izbire v odnosu do materinstva kot obveznega starševstva ter v kontekstu ne vključevanja očetov v skrb za otroka po razvezi (Švab, 2001; Dermott, 2008). Vse prepričljivejše pa so tudi ugotovitve, da se spolna vrzel neenakosti pri delitvi skrbstvenega in domačega dela le počasi zapira, zlasti na račun redukcije skrbstvenega in domačega dela žensk zaradi intenzivnega vstopa na trg dela v zadnjih desetletjih, in ne toliko, kot bi pričakovali, zaradi večjega vključevanja moških v skrbstveno in domače delo (Kan, Sullivan in Gershuny, 2011). Raziskave o spolni vrzeli v skrbstvenem delu večinoma problematizirajo razlike med ženskami in moškimi, zlasti v starševskih vlogah, druge oblike skrbi in skrbstvenega dela moških, zlasti skrb za prijatelja ali prijateljico, skrb za stare, skrb za partnerja ali partnerko itd., pa so slabše raziskana področja skrbi in moškosti.

V Sloveniji je tematizacija očetovstva postala predmet raziskovanja predvsem v zadnjih desetletjih z enotno ugotovitvijo, da se dogajajo spremembe in pluralizacija očetovstva (Zavrl, 1999; Švab, 2001; Rener, Humer, Žakelj, Vezovnik in Švab, 2008). Na začetku 21. stoletja so v Sloveniji prevladovale raziskave, ki so preučevale perspektive novega očetovstva in vpliv mehanizma očetovskega dopusta na očetovanje, novejša študije pa se osredotočajo na razmerja med praksami očetovanja in sfero plačanega dela ter na preučevanje usklajevanja poklicnih in skrbstvenih obveznosti različnih skupin moških (Hrzenjak, 2016).

Študije o očetovstvu večinoma temeljijo na raziskovalnih ugotovitvah, ki izhajajo iz izkušenj očetov srednjega razreda v heteroseksualnih partnerstvih v zahodnih in skandinavskih državah (Hanlon, 2012; Scambor, Hrzenjak, Bergmann in Holter, 2015). Šele v zadnjem obdobju je raziskovalna pozornost – upošteva očete kot heterogeno skupino – usmerjena v preučevanje očetovstva skozi intersekcijsko prizmo spola, starosti in razreda (Plantin, 2007; Johansson in Klinth, 2008; Fahrstad in Stefansen, 2015), pri tem pa sta spolna identiteta in spolna usmerjenost v povezavi s starševstvom večinoma še vedno zunaj raziskovalnega fokusa. Gejevski očetje ostajajo marginalizirana skupina moških tako v raziskovalnem kot pravnem pomenu (Benson, Silverstein in Auerbach, 2008; Mallon, 2004; Murphy, 2013).

Prve kvalitativne študije o gejevskih očetih izhajajo iz osemdesetih let 20. stoletja. Takrat so imeli moški, vključeni v raziskave, otroke iz prejšnjih heteroseksualnih zvez in so postali očetje pred razkritjem spolne identitete, novejša študije pa se osredotočajo na moške, ki so se odločili za starševstvo po razkritju spolne identitete ter problematizirajo ovire, stigmo in predsodke, s katerimi se srečujejo (Benson, Silverstein in Auerbach, 2008; Ruspini, 2010; Stacey, 2006; Bergman, Rubio, Green in Padrón, 2010; Gianino, 2006; Murphy, 2013). V okviru LGBT študij očetovstvo in očetovanje gejev najpogosteje vklju-

čujeta tematizacije konstrukcije identitet ter pogajanj med spolno identiteto in starševsko vlogo, pravnega vidika in diskriminacije družin gejev in lezbijk. Številne kvalitativne študije obsegajo preučevanje različnih načinov in poti do starševstva, pri tem pa prevladujejo študije iz ZDA in Avstralije (Mallon, 2004; Stacey, 2006; Berkowitz, 2009; Berkowitz in Marsiglio, 2007; Dempsey, 2014). Te obravnavajo posvojitve in zlasti nadomestno materinstvo, ki je ena od redkih možnosti za starševstvo, večinoma dostopna gejem z visokim socialno-ekonomskim položajem (Stacey, 2006; Rudrappa, 2014; Dempsey, 2014).

Tematizacija gejevskih in lezbičnih družin je v Sloveniji del raziskovalnega fokusa zadnjih desetletij s poudarki na sistemski, pravni diskriminaciji v kontekstu državljanstva, enakosti in pravic (Švab in Kuhar, 2005; Sobočan, 2009, 2013). Podobno kot v tujini tudi v slovenskem prostoru prevladujejo študije z lezbičnimi družinami (Urek, 2005; Švab in Kuhar, 2005; Švab, 2007; Sobočan, 2009).

Metodološki okvir: zbiranje podatkov in značilnosti vzorca

Intervjuji z gejevskimi očeti so bili narejeni v okviru temeljnega projekta *Moškosti, skrbstvene prakse, enakosti (MESP)* v drugi polovici leta 2018. So del prve raziskave s področja kritičnih študij moškosti v Sloveniji, v kateri smo poskušali zajeti raznovrstnost skrbstvenih praks in kontekstov skrbstvenega dela moških. S poglobljenimi intervjuji smo raziskovali, kako moški, ki prevzamejo skrbstveno delo, skrbstvene vloge in odgovornosti, dojemajo svojo identiteto. Osnovni raziskovalni namen študije je bil pridobiti razumevanje, s kakšnimi omejitvami ali prednostmi se srečujejo moški, ki skrbijo za nekoga. V intervjujih smo spraševali o izkušnjah s skrbstvenim delom, o doživljanju odgovornosti za skrb za nekoga, zlasti v luči družbene percepcije skrbstvenega dela kot dela, ki je v domeni žensk.

Metoda poglobljenih intervjujev je temeljila na pristopu problemsko usmerjenega intervjuja, ker smo hoteli v intervjuju pridobiti objektivne dele posameznikove zgodbe, njegove subjektivne percepcije in doživljanja oz. predelovanja družbene realnosti (Witzel, 2000).

Skupno je projektna skupina treh raziskovalk in enega raziskovalca opravila 23 intervjujev: 15 intervjujev z moškimi, ki skrbijo za otroka, 4 intervjuje z moškimi, ki skrbijo za partnerko, in 4 intervjuje z moškimi, ki skrbijo za ostarelega starša. Izmed 15 intervjujev z očeti, ki so (primarni) skrbniki otrok(a), se bom v analizi osredotočila na 4 intervjuje z gejevskimi očeti. Intervjuvani gejevski očetje so stari med 30 in 46 let, dva imata visoko oz. najvišjo stopnjo izobrazbe, dva pa končano srednjo šolo. Trije živijo v Ljubljani, eden pa v manjšem kraju. Glede na socialno-ekonomski položaj se uvrščajo v srednji in višji razred.

Ključni temi v intervjujih z gejevskimi očeti, ki jasno razkrivata položaj homoseksualnih moških v primerjavi s heteroseksualnimi, sta odsotnost zakonske pravice postati starš in iskanje možnosti, kako dobiti otroka. Vzorec gejevskih očetov je glede na način, kako so postali očetje, heterogen. Eden od intervjuvanih očetov ima otroka iz prejšnje heteroseksualne partnerske zveze, pri tem pa imata z nekdanjo ženo deljeno skrbništvo za otroka. Trije

gejevski očetje pa so vstopili v starševstvo po razkritju spolne identitete, in sicer dva s pomočjo nadomestnega materinstva v tujini, v enem primeru pa je šlo za dogovor z lezbičnim parom o sostarševanju. Skupno je bilo v času intervjujev v gejevskih družinah pet otrok v starostno različnih skupinah, od dojenčka do 15-letnega najstnika.

Vzorec smo oblikovali z metodo snežne kepe s pomočjo osebnih in formalnih mrež raziskovalne skupine, z objavo javnega povabila na spletni strani in družbenih omrežjih Mirovnega inštituta ter s posredovanjem vabila nevladnim organizacijam, ki delujejo na področju podpore otrok in družin. Intervjuji so bili izvedeni ob upoštevanju intervjuvančeve želje, najpogosteje na delovnem mestu intervjuvanca, na njegovem domu ali v knjižnici Mirovnega inštituta. Intervjuji so v povprečju trajali dobro uro, bili so posneti in za namene analize transkribirani in anonimizirani, zato so opremljeni s psevdonimom in zakritjem tistih delov intervjuja, ki bi lahko razkrili intervjuvančevo identiteto.

Majhen vzorec intervjuvanih gejevskih očetov pomeni omejitve, saj ne omogoča posploševanja na populacijo istospolnih družin in poleg tega lahko povzroči razdrobljenost rezultatov študije. Kljub temu pa so intervjuji z gejevskimi očeti pomembni, ker v slovenski prostor vnašajo nova spoznanja o skrbstveni praksi – tako raziskovalno kot pravno, zakonsko in sistemsko – marginalizirane družbene skupine istospolno usmerjenih moških v njihovih starševskih vlogah. Rezultati analize razširjajo spoznanja in razumevanje vključenega očetovstva, ki precej temelji na raziskavah z očeti srednjega razreda v heteroseksualnih odnosih v zahodnih in skandinavskih državah ter hkrati širijo raziskovalna spoznanja o različnih moškostih in njihovih skrbstvenih praksah v Sloveniji.

Sistemska diskriminacija moških kot očetov: odsotnost pravic do starševstva pri gejevskih očetih v Sloveniji

Države z družinskimi politikami privilegirajo določen tip družine, ki jih poznarjajo heteroseksualne partnerske zveze in očetovstvo (Connell, 2012), kjer je homoseksualnim parom le redko omogočen enak nabor pravic kot heteroseksualnim. Heteronormativnost je prepletena v strukturo družbene organizacije, njenih politik in institucij ter se ohranja z izključevanjem družbenih skupin, ki tej normi ne ustrezajo. Ohranjanje heteronormativnosti poteka tako na ravni družbene stigmatizacije, sovražnega govora, nasilja kot diskriminacije in neenakosti na strukturni ravni (npr. področje družinske politike in zakonodaje). Heteroseksualna hegemonija (Hearn, 2002) je utrjena v razmerju oče-država, pri tem pa zakonodaja in politike posredno ali neposredno oblikujejo meje očetovstva s pravnimi parametri določanja, kdo je oče in na kateri podlagi (biološki oziroma socialni). To so lahko za očete prednosti (za biološke) ali pa ovire (npr. za gejevske).

V Sloveniji sta bila v zadnjih desetih letih dva predloga sprememb družinske zakonodaje, ki bi izenačila pravni položaj homoseksualnih in heteroseksualnih zvez. Prvi predlog Družinskega zakonika iz leta 2009 je predvidel popolno izenačitev pravic, drugi predlog Družinskega zakonika iz leta 2013 pa je že vzpostavil razmerja neenakosti, saj je omogočal sklenitev partnerske zveze

(in ne zakonske) homoseksualnih oseb, omogočil posvojitve partnerjevega oziroma partnerkinega otroka in izključil možnost skupne posvojitve. V javnosti so se polemike v primeru obeh predlogov Družinskega zakonika večinoma osredotočale na družine istospolnih staršev in otrok, tudi zaradi prizadevanj civilne družbe blizu Cerkvi, katere diskurz temelji na zagovarjanju tradicionalne, jedrne družine heteroseksualnih staršev s tradicionalnimi vlogami matere kot skrbnice in očeta kot patriarha. Po dveh neuspešnih referendumih o Družinskem zakoniku (2012, 2014) je država leta 2016 Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti (v veljavi od julija 2006) nadomestila z Zakonom o partnerski zvezi, ki določa partnersko zvezo dveh istospolnih oseb, a pravno ni izenačena z zakonsko zvezo ali partnersko zvezo dveh oseb različnih spolov pri skupnih posvojitvah in možnostih oploditve z biomedicinsko pomočjo. Na ravni slovenske zakonodaje o(b)stajata neenakost in sistemska diskriminacija homoseksualnih oseb, družin homoseksualnih partnerjev oziroma partnerk ter otrok v družinah homoseksualnih partnerjev, to pa ohranja »pravno nevidnost istospolnih družin« (Sobočan, 2009).

Gejevski očetje na poti do starševstva doživljajo številne zakonske omejitve, družbeno stigmatizacijo in stereotipizacijo (Mallon, 2004; Berkowitz in Marsiglio, 2007; Berkowitz, 2009).

Gej, ki želi postati oče, je tako pojav *contra natura* vsaj dvakrat: najprej kot homoseksualec, ki po »naravni poti« ne more imeti otroka s svojim partnerjem, in nato kot moški, ki mu zmožnost, da skrbi za otroka, naravno ni dana. (Urek, 2005, str. 164)

Stigmatizacija in pogosti predsodki do gejevskih očetov temeljijo na sovražni percepciji gejev kot »seksualnih predatorjev«, kot neustreznih skrbnikov ter neprimernih za vzgojo, nego in skrb za otroke. Nezamisljivost skrbstvene vloge gejevskih očetov pri skrbi, negi in vzgoji otrok črpa iz seksizma, iz vztrajnega prepričanja, da je starševstvo v domeni materinstva in skrbstvenih praks žensk. Heteroseksualnost in starševstvo sta neločljivo integrirana v družbeni sistem in zakonodajo, da se zdi gejevsko očetovstvo popolnoma »nenaravno«, nezamisljivo in nemogoče (Mallon, 2004).

Urek (2005) podobno kot Ruspini (2010) in McKee (2017) omenja gejevske načrtovane družine⁶ kot posebej ranljive zaradi številnih zakonskih, institucionalnih in družbenih ovir ter omejitev, ki jih doživljajo na poti do starševstva. Možnosti za starševstvo so po njenem:

- reorganizacija družine (iz družine heteroseksualnih v družino homoseksualnih staršev),
- rejništvo,
- posvojitve,
- nadomestno materinstvo,⁷

⁶ Skupina gejev, ki so postali očetje po razkritju spolne identitete.

⁷ Razlikovanje med tradicionalnim in gestacijskim nadomestnim materinstvom. Pri prvem za nastanek zarodka nadomestna mati daruje jajčece, se pravi, da je tudi biološka mati otroka. Pri drugi obliki pa jajčece daruje ena ženska, otroka pa donosi in rodi druga ženska – tehnološko zahtevna pot do gejevskega starševstva in hkrati tudi najdražja. In zato dostopna zgolj izjemno premožnim parom (Stacey, 2006).

- sostarševstvo (z lezbičnim parom).

V Sloveniji nadomestno materinstvo ni dovoljeno, prav tako ni dovoljena skupna posvojitev istospolnega para, možna je zgolj posvojitev partnerjevega oziroma partnerkinega otroka. Pri tem otroka ne more posvojiti socialni starš (partner oziroma partnerka v istospolni skupnosti), če ima otrok že dva biološka starša. To pomeni, da je posvojitev možna zgolj v primerih, ko drugi starš, praviloma oče, ni znan, umre ali nima znanega bivališča že leto dni. V teh primerih lahko partner oziroma partnerka posvoji otroka s predhodnim soglasjem partnerja oziroma partnerke, ta možnost pa velja za raznospolne in istospolne partnerske zveze (Rajgelj, 2015). Rejništvo, ki ga ureja Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti, eksplicitno nikjer ne omenja istospolnih partnerskih zvez v razmerju do rejništva.

Omejene poti do starševstva

Ključni vprašanji v intervjujih, ki jasno razkrivata položaj homoseksualnih moških v primerjavi s heteroseksualnimi moškimi, sta odsotnost zakonske pravice postati starš in iskanje možnosti, kako dobiti otroka. Jaka (40 let) je oče v gejevski družini z enim otrokom, do katerega sta s partnerjem prišla s pomočjo nadomestnega materinstva v tujini. Ko razmišlja o zakonskih omejitvah in sistemski diskriminaciji na področju starševstva, opozori tudi na izkušnjo ponižujoče registracije partnerske zveze:

Jaz se spomnim, ko sva se midva registrirala, so zraven sedele tri Ukrajinke in ljudje, ki so registrirali avtomobile. Kot država ne moreš bolj ponižati, da to narediš na ta način. Se pravi, dal si me k tistim, ki so registrirale dejavnost in ki so registrirali avtomobile, pa še midva sva bila zraven. (Jaka)

Zaradi zakonskih omejitev na poti do starševstva, ki so se razvlekle v leta iskanj, preučevanj in potem uresničitve, pripoveduje Jaka, je postal oče šele v poznih tridesetih. V intervjuju je na točki nadomestnega materinstva povedal, da imata s partnerjem slabe izkušnje, saj je to področje različno urejeno v državah, pogosto na popolnoma nereguliranem črnem trgu, ki omogoča veliko zlorab. Po vsaki slabi izkušnji sta potrebovala nekaj časa, da sta lahko ponovno nadaljevala uresničevanje želje po starševstvu.

Midva sva v zadnjih letih pred rojstvom preigravala tisoč in eno opcijo, ampak nobena ni bila ... To je eno zelo grdo tržišče [nadomestno materinstvo, op. a.], kjer se grde stvari dogajajo, in če nisi to, da znaš naštudirati, ... to je eno grozno tržišče, ki ga zelo zlorabljajo. Amerika ti ponuja seveda neko pravno-formalno zaščito, izvedbo, varstvo, ampak to so bolne številke in se potem večina poslužuje nekih poti, ki so lahko pa tudi nevarne. Nevarne v smislu tega, da v bistvu to ni to, da neke punce zdržijo prvo tromesečje, zato da dobijo dve tretjini denarja, in tako naprej in potem načrtno splavijo, pa tako naprej. Tako da je kar hudo (Jaka).

Mark (38 let) je prav tako postal oče s pomočjo nadomestnega materinstva v tujini, a v nasprotju z Jaka ima dobre izkušnje. V intervjuju opozori na zakonsko omejene možnosti poti do starševstva za gejevске pare v Sloveniji. Zanj in za njegovega moža je bila edina možnost nadomestno materinstvo v

tujini, drugih možnosti, kot pove v intervjuju, nista imela. Posvojitev ni bila možna, sostarševanju z lezbičnim parom pa nista bila naklonjena zaradi njune potencialne sekundarne starševske in skrbstvene vloge. Poudari, da sta z možem želela postati primarna skrbnika in da je bil to ključni razlog za njuno odločitev za nadomestno materinstvo. S pomočjo nadomestnega materinstva sta postala biološka starša (eden od njiju, ki je dal reproduktivni material) in hkrati primarna skrbnika za otroka.

Možnosti so dokaj omejene za geje, zlasti v Sloveniji. Midva sva dobila otroka prek nadomestnega materinstva, posvojitev ni bila opcija takrat ne v Sloveniji ne v ... Ena stvar, ki je dokaj pogosta, je recimo, da eden od para da spermo nekemu lezbičnemu paru, recimo, in so potem nekako kot vsi štirje starši. Je pa to v praksi po navadi tako, da otrok odrašča s tem lezbičnem parom in da sta geja zraven čez vikend in kaj podobnega. Midva tega nisva hotela. Midva sva hotela biti primarna skrbnika. Mislim, da drugih možnosti nisva imela. (Mark)

O sostarševanju pa v intervjuju pripoveduje Klemen (30 let). S partnerjem si delita skrb za otroka z lezbičnim parom, pri tem pa sta starša pravno-formalno ženski, vendar imajo sklenjen dogovor med sabo, da se vključujeta v skrb za otroka, a ostajata v sekundarni skrbstveni vlogi.

V bistvu je bil dogovor tak, da je pač ona prevzela polnopravno skrbništvo, midva se pa vključujeva. In zaradi tega, da bi to lahko dosegli, potem on ni bil formalno priznan kot starš. (Klemen)

Otrok živi z lezbičnim parom, Klemen in njegov partner pa se vključujeta v skrb za otroka predvsem v podporni vlogi. Za zdaj je skrbi, nege in vzgoje dojenčka zelo malo, je v intervjuju ugotavljal Klemen, vendar meni, da bodo, ko bo otrok večji, več časa preživeli skupaj, tudi vsak drug vikend, praznovanje praznikov, skupno preživljanje počitnic ipd. Celotna skrbstvena dinamika je proces dogovarjanja in usklajevanja, pri tem pa intervju dokazuje intervjuvančevo sekundarno pozicijo starševskih in skrbstvenih vlog ter praks. Ob tem njihov dogovor obsega tudi pravno-formalno ureditev, po kateri sta ženski formalna starša, Klemnov partner, ki je daroval semenski material, pa se je odrekel biološkemu očetovstvu v rojstnem listu, da bi s tem omogočil možnost posvojitve partnerki v lezbičnem paru. V nadaljevanju pove, da njihov dogovor glede biološkega starševstva vključuje dva otroka, in sicer, da najprej prevzmeta to vlogo starejša v paru [v lezbičnem in gejevskemu paru, op. a.], torej starejša partnerka in starejši moški, v naslednji fazi pa mlajša dva (Klemen).

Srečko (46 let) pa je postal oče v heteroseksualni zvezi in si po razvezi deli skrbništvo za otroka z nekdanjo zakonsko partnerko. V intervjuju je dejal, da sta primarna skrbnika za otroka nekdanja zakonska partnerka in on, pri tem pa otroka nekaj dni na teden preživita pri njemu, nekaj dni pa pri materi. V skrbstvene prakse za otroka se vključujeta tudi Srečkov partner in partner nekdanje zakonske partnerke.

Glede na družbene in zakonske omejitve na poti do starševstva, ki so jih doživeli intervjuvanci, z izjemo Srečka, nas je zanimalo, kakšne so njihove izkušnje z institucijami, kot so sodišča in centri za socialno delo. Pri intervjuvancih prevladujejo pozitivne izkušnje s sodišči in centri za socialno delo.

Tako na primer Jaka omenja dobre izkušnje s sodiščem in centrom za socialno delo, a je hkrati previden, ko pove, da je njun otrok začel obiskovati vrtec – do opravljenega intervjuja ni bilo negativnih izkušenj.

Na sodišču, ko je partner zaprosil uradno za posvojitev, ker on je moj biološki otrok, partner je pa zaprosil – po starem zakonu, se pravi ni ta Družinski zakonik nič spremenil. Na sodišču nisva imela nobene, nobene težave, center za socialno delo je bil vrhunski, tako da nisva imela res, res nobenih težav, tudi tako ne. In zdaj prihajava v vrtec. (Jaka)

Zelo hitro po rojstvu smo to na sodišču dosegli, da sva oba uradno očeta, tako da ni nobenega problema. (Mark)

Zgodba Klemna pa odstira vpogled v pravno nevidnost istospolnih družin (Sobočan, 2013) oz. pravno nevidnost novih družinskih oblik, ki predpostavljajo razširjeno starševstvo in skrbstvene vloge.

Podobno kot kažejo izsledki predhodnih domačih in tujih raziskav (Stacey, 2006; Berkowitz, 2009; Berkowitz in Marsiglio, 2007; Mallon, 2004; Švab in Kuhar, 2005; Sobočan, 2009) sta se tudi v intervjujih z gejevskimi očeti potrdili sistemska neenakost in diskriminacija. Z izjemo Srečka, ki je postal oče v prejšnji heteroseksualni zvezi, so imeli intervjuvanci zelo omejene poti do starševstva. Proces, skozi katere so šli za uresničitev želje po starševstvu, so popolnoma različni od teh, skozi katere gredo heteroseksualni očetje, kot so npr. zakonsko dostopne reproduktivne možnosti in številne faze samorefleksije, raziskovanja različnih možnosti in priprav na očetovstvo. Za to so ne nazadnje potrebna tudi precejšnja denarna sredstva, zlasti v primeru nadomestnega materinstva.

Od želje po starševstvu do otroka

V intervjuju Jaka pripoveduje o dolgoletni želji, da bi postal oče, saj je o starševstvu razmišljal od svojega 20. leta, njegov partner pa ni imel velike želje po otroku, a Jaka poudari, »da je danes veliko boljši oče kot jaz, kljub temu da to ni bil velik projekt ali pa želja, tako kot pri meni«. V svojem razmišljanju Jaka omeni razliko med homoseksualnimi in heteroseksualnimi pari pri načrtovanju, iskanju možnosti do starševstva. Iz tega izhaja, da starševsko vlogo opravljajo zgolj gejevski očetje, ki si otroka zelo želijo in so se za ta namen pripravljali spoprijeti z vsemi težavami in ovirami.

To je bil načrtovan, pričakovan, zelen otrok, to se mi je zdelo tako logično kot zjutraj vstati, samo iskali smo načine oziroma izvedbe, kako narediti, najti način, ki bi to lahko omogočal. ... je velika razlika ... dva, ki se zaljubita ali pa se mogoče niti ne zaljubita in gresta v posteljo pa naredita pri osemnajstih otroka, sta veliko manj pripravljena kot midva, ki sva šla skozi cel ta proces ... to je bila odločitev, ki je bila 1000-odstotna. Da sva jo izpeljala, je mogla biti 1000-odstotna. (Jaka)

Vedno sem čutil to do otrok, da so mi všeč. Ko sva z možem začela hoditi, je tudi on hitro povedal, da si tudi on predstavlja, da bi bil nekoč oče. Potem je moja sestra dobila otroka in s tem otrokom sva se midva res veliko ukvarjala ... Zelo smo se navezali drug na drugega in tisto je vplivalo na naju, da mogoče morava poskusiti. (Mark)

Mark pove, da sta bila s partnerjem mlada, ko sta dobila otroka, v primerjavi z gejevskimi družinami, ki se ponavadi oblikujejo pri 30, 40 ali 50 letih. Ob tem pove, da je šlo tudi za splet okoliščin, saj sta nekaj let živela v tujini in ko »se je nekako ponudila priložnost [za nadomestno materinstvo, op. a.], se je zdelo, da jo morava zgrabiti«.

V nasprotju z Jako in Markom pa Klemen ni razmišljal o starševstvu niti ni čutil posebne želje po tem.

Midva s fantom, mojim partnerjem, se nisva predstavljala v tej starševski vlogi, še do nedavnega. Potem pa je poklicala ena prijateljica ... ki je bila v razmerju s partnerko, in onidve sta si pa otroka zelo, zelo želeli. ... Bistvena je bilo, predvsem takrat, ko smo se lotili tega starševstva, predvsem želja, da je temu otroku omogočeno čim več, kar mi lahko damo. Kar pomeni, da naj odrašča v stimulativnem okolju, kjer se počuti ljubljenega, zaželenega, da mu lahko ponudimo vse tisto, kar lahko in kar potrebuje. (Klemen)

Tudi Srečko v intervjuju ni izrazil želje po starševstvu, je pa podobno kot drugi intervjuvani očetje govoril o tem, kaj mu prinašata starševstvo in skrb za otroke.

V resnici te ima nekdo rad, saj to hočemo, ne? To je tisto dobro in to je vse v resnici. Upaš, da te bodo imeli na dolgi rok radi in da se ne bodo predaleč preselili, ker boš neobogljjen [smeh]. (Srečko)

Sostarševanje z lezbičnim parom pa Klemen opredeli kot dodano vrednost za otroka v primerjavi s tradicionalnim starševstvom heteroseksualnega para, a hkrati z elementi primarnih in sekundarnih skrbstvenih vlog ter obveznosti.

Mislim, sigurno, da več staršev potem lahko ponudi tudi več možnosti za razvijanje kakšnih potencialov. Potem tudi kakšne nove dimenzije, čisto tako intelektualne, filozofske odpremo tudi otroku. Bolj bogati otroštvo in življenje. Tako da ima potem še neke sekundarne starše. Vsekakor je pa to neka zelo, zelo nova oblika. (Klemen)

V primerjavi z drugimi intervjuvanimi očeti je Jaka popolnoma prilagodil življenje po rojstvu otroka. Pred otrokom sta bili v ospredju kariera in dobro plačana služba, nekaj mesecev pred rojstvom otroka, zlasti pa po rojstvu, pa je popolnoma spremenil vrstni red prioritete.

Glede na to, da sem imel prej 24-urno službo, in ko je otrok prišel ... sem si urnik naredil na ta način, da imam zminimalizirano ... in da partner dela od doma ... Jaz mislim, da je podredil naše življenje. ... Jaz sem sebe, se mi zdi, dal čisto »on hold« ... on je epicenter najinega sveta. (Jaka)

Tudi Mark in njegov mož sta ob prihodu otroka v njuno družino naredila številne prilagoditve in uskladitve z njunimi dotedanjimi obveznostmi. V prvih letih po rojstvu je bila skrb za otroka večinoma v njuni domeni, občasno pa sta pri varstvu otroka pomagali njuna prijateljica in Markova mama.

Pri intervjuvanih očetih je bila v ospredju pri nekaterih večja, pri drugih manjša želja po otroku. Preden so postali očetje, so morali skozi kompleksen in dolgotrajen proces, zaradi skrbi za otroka pa so morali zavestno spremeniti in prilagoditi dosedanje življenje. Kot ključno pri skrbi za otroke intervjuvani očetje poudarjajo kakovostne odnose z otrokom in možnost ponuditi nekaj več v otrokovem razvoju.

Sklep

V članku sem se osredotočila na naracije in izkušnje gejevskih očetov pri uresničevanju starševske vloge, starševskih pravic in skrbi, nege ter vzgoje otrok. Na podlagi štirih poglobljenih intervjujev z gejevskimi očeti sem problematizirala zakonske omejitve in ovire pri uresničevanju želje po otroku. Z izjemo Srečka, ki je postal oče v prejšnji, heteroseksualni zvezi, so intervjuvani očetje poudarjali, da razen nadomestnega materinstva v tujini in sostarševanja z lezbičnim parom drugih možnosti, da bi postali starši, pravzaprav niso imeli. V Sloveniji nadomestno materinstvo ni dovoljeno, posvojitev partnerjevega oziroma partnerkinega otroka pa je možna zgolj v primeru, ko otrok nima dveh živih bioloških staršev. Sostarševanje lezbičnega in gejevskega para pa je pravno popolnoma nevidno in neobstoječe področje družinskega življenja. Na primeru izkušenj gejevskih očetov se pokaže, kako država s politikami regulira razmerja med spoli, ki po eni strani, npr. s politikami očetovskega in starševskega dopusta, spodbuja prakse vključenega očetovstva, po drugi strani pa z izključujočo opredelitvijo, kdo je legitim oče in kateri so legitimni tipi družin, omejuje takšne prakse.

Zaradi systemske nevidnosti in neprepoznavnosti so intervjuvani očetje pri svojih odločitvah in željah po starševstvu večinoma prepuščeni lastnim preučevanjem možnosti in podrobnemu načrtovanju izbrane možnosti. To je pogosto dolgotrajen in hkrati finančno zahteven proces, zlasti v primerih nadomestnega materinstva. Procesi, skozi katere gredo homoseksualni moški na poti do starševstva, so kompleksni in skrbno načrtovani (Stacey, 2006; Sobočan, 2009). Kljub zakonskim omejitvam in systemski nevidnosti pa gejevski očetje niso poročali o negativnih izkušnjah z institucijami, kot so sodišča in centri za socialno delo. A ne gre posploševati glede na majhno število intervjujev: v dveh primerih je šlo za nadomestno materinstvo v tujini in posvojitev partnerjevega otroka, v enem primeru pa za sostarševanje s parom lezbijk, ki sta prevzeli primarno skrbstveno vlogo za otroka.

Vzorec gejevskih očetov, ki so sodelovali v intervjujih, je bil skladen z drugimi raziskavami o gejevskih očetih višjega socialno-ekonomskega razreda (Berkowitz in Marsiglio, 2007; Mallon, 2004). Zdi se, da prav boljši družbeni položaj (izobrazba, dohodek) zmanjšuje diskriminacijo in neenakost, ki so jima gejevski moški podvrženi pri starševstvu.

V nasprotju s stereotipom, da geji nimajo želje po starševstvu, študije kažejo, da si mnogi želijo postati očetje (Berkowitz in Marsiglio, 2007). Stacey (2006) opredeli koncept kontinuum želje po starševstvu: večina gejev je sredi kontinuumu, ki v nadaljevanju bodisi vodi do očetovstva bodisi do življenja brez otrok. Intervjuvani očetje se na kontinuumu starševske želje razporedijo od zelo močne želje do občutno manj intenzivne želje, pri tem pa so ob součinkovanju neposrednih dejavnikov, kot je partnerstvo, uresničili starševsko vlogo. Pri intervjuvanih očetih s primarno skrbstveno vlogo za otroka so starševstvo in skrbstvene prakse ključni identitetni dejavniki v njihovem življenju.

Stacey (2006) trdi, da gre pri gejevskih očetih s primarnimi skrbstvenimi vlogami in odgovornostmi za večjo navezavo na materinstvo kot pa na dominantne vloge očetovstva heteroseksualnih moških. Koncept gejevskega očetovstva

izpodbija tradicionalna prepričanja o spolu, seksualnosti in družinah tako na ravni razbijanja mita o jedrni družini kot na ravni starševstva, saj heteroseksualni očetje pogosto skrbijo za otroka kot sekundarni, podporni starši (*ibid.*). Kako razumeti primarno skrbstveno vlogo intervjuvanih očetov na eni strani in sostarševanje s sekundarno in podporno skrbstveno vlogo gejevskega para na drugi strani? Ali gre zgolj za utrjevanje in reproduciranje tradicionalnih spolnih vlog in družbenih pričakovanj ali širše za spremembe v kontekstu skrbnih moškosti?

Binarni okviri tradicionalnega razumevanja spolnih vlog, materinstva in očetovstva, so preozki za razumevanje skrbstvenih vlog in praks intervjuvanih očetov. Skrbstveno delo je v sodobnih družbah izrazito ospoljeno, a hkrati z vstopanjem moških v domene, ki jih družbeno povezujemo z ženskami, se dogajajo (počasne) spremembe tako pri moških, ki skrbstveno delo (za otroke, stare, prijatelje ali prijateljice, partnerje ali partnerke) opravljajo, kot tudi v družbenem dojemanju skrbi in skrbstvenega dela, ki ni povezano zgolj z »naravno« vlogo žensk kot skrbnic.

Gejevski očetje v kontekstu podrejenih moškosti po Connellu (2012) s skrbstvenimi praksami za otroke in izkušnjami očetovstva odpirajo prostor za model novega moškega (Holter, 2007), pri katerem gre za specifično konfiguracijo moškosti kot poglobitnega dejavnika sprememb. Marginalizirane pozicije gejevskih očetov v razmerju do tradicionalnih družinskih oblik in spolnih vlog, materinstva in očetovstva, pripomorejo k rekonstrukciji moškosti s pomočjo transformacije očetovstva, povezanega z intimnostjo, odnosi, skrbjo, torej značilnostmi, ki se povezujejo z ženskami in materinstvom (Stacey, 2006; Benson, Silverstein in Auerbach, 2008).

Gejevski očetje s skrbstvenimi praksami za otroke in primarno starševsko vlogo razširjajo vključeno očetovstvo in sooblikujejo model skrbnih moškosti. Skrbne moškosti, opredeljene v intimnosti, skrbi za drugega, odnosih in vzajemnosti, se kažejo v naracijah gejevskih očetov. Vendar pa so v Sloveniji ob individualnih skrbstvenih izkušnjah gejevskih očetov, ki jih lahko razumemo v okvirih vključenega očetovstva in skrbnih moškosti, ključne in nujno potrebne tudi sistemske spremembe prepoznanja starševskih pravic in starševskih vlog istospolnih parov.

Viri

- Benson, A. L., Silverstein, L. B., & Auerbach, C. F. (2008). From the margins to the center: gay fathers reconstruct the fathering role. *Journal of GLBT Family Studies*, 1(3), 1-29.
- Bergman, K., Rubio, R. J., Green, R. J., & Padrón, E. (2010). Gay men who become fathers via surrogacy: the transition to parenthood. *Journal of GLBT Family Studies*, 6(2), 111-141.
- Berkowitz, D. (2009). Theorizing lesbian and gay parenting: past, present and future scholarship. *Journal of Family, Theory & Review*, 1, 117-132.
- Berkowitz, D., & Marsiglio, W. (2007). Gay men: negotiating procreative, father, and family identities. *Journal of Marriage and Family*, 69(2), 366-381.
- Brandth, B., & Kvande, E. (1998). Masculinity and childcare: the reconstruction of fathering. *The Sociological Review*, 46, 293-313.
- Brannen, J., & Nilsen, A. (2006). From fatherhood to fathering: transmission and change among British fathers in four-generation families. *Sociology*, 40(2), 335-352.

- Bubeck, D. E. (1995). *Care, gender and justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering: psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkley: University of California Press.
- Coltrane, S. (1996). *Family men: fatherhood, housework and gender equity*. New York, NY: Oxford University Press.
- Connell, W., R. (2012). *Moškosti*. Ljubljana: Krtina.
- Dempsey, D. (2014). Relating across international borders: gay men forming families through overseas surrogacy. V M. C. Inhorn, W. Chavkin, & J.-A. Navarro (ur.), *Globalized fatherhood* (str. 267–290). Oxford: Berghahn Books.
- Dermott, E. (2008). *Intimate fatherhood: a sociological analysis*. London, New York: Routledge.
- Elliott, K. (2015). Caring masculinities: theorizing an emerging concept. *Men and Masculinities*, 19(3), 240–259.
- Eydal, G. B., & Rostgaard, T. (2015). *Fatherhood in the Nordic welfare states: comparing care policies and practice*. Bristol: Policy Press.
- Fahrstad, G. R., & Stefansen, K. (2015). Involved fatherhood in the Nordic context: dominant narratives, divergent approaches. *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*, 10(1), 55–70.
- Gianino, M. (2006). Adaptation and transformation: the transition to adoptive parenthood for gay male couples. *Journal of GLBT Family Studies*, 4(2), 205–243.
- Hanlon, N. (2012). *Masculinities, care and equality: identity and nurture in men's lives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hearn, J. (2002). Men, fathers and the state: national and global perspectives. V B. Hobson (ur.), *Making men into fathers: men, masculinities and the social politics of fatherhood* (str. 245–272). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, B. (ur.) (2002). *Making men into fathers: men, masculinities and the social politics of fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, B., & Morgan, D. (2002). Introduction. V B. Hobson (ur.), *Making men into fathers: men, masculinities and the social politics of fatherhood* (str. 1–21). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hochschild, A. (1995). Understanding the future of fatherhood: the 'daddy hierarchy' and beyond. V M. van Dongen, G. Frinking, & M. Jacobs (ur.), *Changing fatherhood: an interdisciplinary perspective* (str. 219–231). Amsterdam: Thesis Publishers.
- Holter, Ø. G. (2007). Men's work and family reconciliation in Europe. *Men and Masculinities*, 9(4), 425–456.
- Hrženjak, M. (ur.) (2016). *Spremembe očetovstva: moški med delom in starševstvom*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Johansson, T., & Klinth, R. (2008). Caring father: the ideology of gender equality and masculine positions. *Men and Masculinities*, 11(1), 42–62.
- Kan, M. Y., Sullivan, O., & Gershuny, J. (2011). Gender convergence in domestic work: discerning the effects of interactional and institutional barriers from large-scale data. *Sociology*, 45(2), 234–251.
- Kaufman, G. (2013). *Superdads: how fathers balance work and family in the 21st century*. New York, London: New York University Press.
- Lamb, M. E. (ur.) (1981). *The role of the father in child development*. New York: John Wiley.
- Leira, A., & Saraceno, C. (2004). Care: actors, relationships and contexts. V B. Hobson, J. Lewis, & B. Siim (ur.), *Contested concepts in gender and social politics* (str. 55–83). London: Edward Elgar.
- Hobson, B., & Morgan, D. (2002). Introduction. V B. Hobson (ur.), *Making men into fathers: men, masculinities and the social politics of fatherhood* (str. 1–21). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mallon, G. P. (2004). *Gay men choosing parenthood*. New York: Columbia University Press.
- Marks, L., & Palkovitz, R. (2004). American fatherhood types: the good, the bad, and the uninterested. *Fathering*, 2(2), 113–129.

- Marsiglio, W., Amato, P., Day, R. D., & Lamb, M. E. (2000). Scholarship on fatherhood in the 1990s and beyond. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1173–1191.
- McKee, A. (2017). Gay men and fatherhood: doing gender, queering gender, and the package deal. *Sociology Compass*, 1, 1–11.
- Murphy, D. A. (2013). The desire for parenthood: gay men choosing to become parents through surrogacy. *Journal of Family Issues*, 34(8), 1104–1124.
- Oakley, A. (2000). *Gospodinja*. Ljubljana: *cf.
- Oakley, A. (1980). Reflections on the study of household work. V S. Fenstermaker Berk (ur.), *Women and household labor* (str. 25–34). London, Beverly Hills: Sage.
- Okin, S. (1989). *Justice, gender and the family*. New York: Basic Books.
- Plantin, L. (2007). Different classes, different fathers. *Community, Work and Family*, 10(1), 93–110.
- Pleck, J. H. (1993). Are »family-supportive« employer policies relative to men? V J. C. Hood (ur.), *Men, work, and family* (str. 217–238). Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Rajgelj, B. (2015). Pravni položaj istospolnih partnerstev in starševstva. Sistemski analiza ureditve pravnega položaja istospolnih partnerstev in starševstva v slovenski zakonodaji. Ljubljana: Zavod za kulturo raznolikosti OPEN. Pridobljeno 27. 4. 2020 s https://legebitra.si/wp-content/uploads/2016/01/Pravni-položaj-istospolnih-partnerstev-in-star%C5%A1evstva_feb_2015.pdf
- Rener, T., Humer, Ž., Žakelj, T., Vezovnik, A., & Švab, A. (2008). *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rudrappa, S. (2014). Conceiving fatherhood: gay men and Indian surrogate fatherhood. V M. C. Inhorn, W. Chavkin, & J.-A. Navarro (ur.), *Globalized fatherhood* (str. 291–311). Oxford: Berghahn Books.
- Ruspini, E. (2010). Italijanski homoseksualni očetje med stereotipi in željo po starševstvu. *Socialno delo*, 49(5/6), 373–412.
- Scambor, E., Bergmann, N., Wojnicka, K., Belghiti-Mahut, S., Hearn, J., Holter, Ø., G., Gärtner, M., Hrzenjak, M., Scambor, C., & White, A. (2014). Men and gender equality: European insights. *Men and Masculinities*, 17(5), 552–577.
- Scambor, E., Hrzenjak, M., Bergmann, N., & Holter, Ø. G. (2015). Men's share of care for children and professional care. *Studia Humanistyczne AGH*, 14(2), 53–71.
- Segal, L. (1997). *Slow motion: changing masculinities, changing men*. London: Virago.
- Sobočan, A. M. (2013). Same-sex families (in Slovenia): the new minority?. *Calitatea Vietii*, 1, 31–46.
- Sobočan, A. M. (2009). Istospolne družine v Sloveniji. *Socialno delo*, 48(1/3), 65–86.
- Stacey, J. (2006). Gay parenthood and the decline of paternity as we knew it. *Sexualities*, 9(1), 27–55.
- Švab, A. (2001). *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Švab, A., & Kuhar, R. (2005). *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Švab, A. (2007). Socialni vidiki fenomena novega očetovstva: primer očetovstva in starševstva v lezbiknih družinah. *Teorija in praksa*, 44(1/2), 142–158.
- Tronto, J. (2008). *Privatising (post?)colonialism: care workers, partial citizenship and responsibility*. Prispevek predstavljen na mednarodni konferenci Gender theories of citizenship: Europeanization and Care, 2.–3. april 2008, Univerza Roskilde, Danska.
- Urek, M. (2005). Lezbične in gejevske družine v Sloveniji: implikacije za socialno delo. *Družboslovne razprave*, XXI (49/50), 155–174.
- van Dongen, M., Frinking, G., Jacobs, M. (ur.) (1995). *Changing fatherhood: an interdisciplinary perspective*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Williams, F. (2008). *Care, migration and citizenship: the case of migration and home-based care in the Western welfare states*. Prispevek predstavljen na mednarodni konferenci Gender theories of citizenship: Europeanization and Care, 2.–3. april 2008, Univerza Roskilde, Danska.

- Williams, F. (2001). In and beyond new Labour: towards a new political ethics of care. *Critical Social Policy*, 21, 467–493.
- Witzel, A. (2000). The problem-centered interview. *Forum Qualitative Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research*, 1(1), Art. 22, DOI: <https://doi.org/10.17169/fqs-1.1.1132>
- Zavrl, N. (1999). *Očetovanje in otroštvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

